

УДК 37.013 (07)

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ: ШЛЯХИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Людмила Цибулько

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,
м. Дніпро, Україна
ORCID ID 0000-0003-1201-3215
luda.czibulko@gmail.com

Олексій Білецький

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
м. Дніпро, Україна
ORCID ID 0000-0002-8978-2218
sovestalex@gmail.com

Максим Роганов

кандидат педагогічних наук, викладач кафедри інформатики
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
м. Харків, Україна
ORCID 0000-0001-6488-8692
maxipro1987@gmail.com

Анотація. У статті проаналізовано основні проблеми формування почуття патріотизму сучасних школярів старших класів. Базуючись на аналізі державних документів в сфері загальної освіти останніх років («Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016 — 2020 роки» (2015 р.), «Стратегія національно-патріотичного виховання» (2019 р.), «Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді» (2015 р.) тощо), було визначено основні завдання (освітні, виховні, розвивальні) щодо розвитку системи патріотичного виховання і побудови міцного підґрунтя для формування громадянської позиції школярів.

У статті також підкреслено виховну роль сімейних цінностей та місцевого матеріалу (історія рідного краю, традиції родини та місцевості). З огляду на важливість такого матеріалу, авторами пропонується наповнення відповідним навчальним і виховним змістом такої навчальної дисципліни, як «краєзнавство».

Акцентується увага на виховному значенні для формування чіткої громадянської позиції на приклади подій і вчинків людей, що відбуваються в рамках боротьби Української Держави з російською агресією.

Ключові слова: патріотичне виховання; громадянська позиція; виховні завдання; місцевий матеріал; сімейні цінності; громадянський подвиг.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Протягом останнього десятиліття українське суспільство зазнає серйозної трансформації в сфері

суспільних громадянських відносин. Це викликано обурливими і трагічними подіями 2013-2014 років в нашій державі і початком супротиву російській агресії з лютого 2022 року.

Подвиг тисяч українських громадян, що підтримують ЗСУ і державну політику України став прикладом для багатьох учнів середніх шкіл і задав новий вектор розвитку і формування громадянського та, зокрема, патріотичного виховання.

Саме зараз, як ніколи, постає проблема визначеності правильного шляху формування молоді як свідомих громадян – поборників прав людини і майбутніх захисників своєї Батьківщини.

Проте, такої глобальної цілі неможливо досягти миттєво. Тому виникає необхідність глибокої розробки цілісної, збалансованої системи виховної роботи, що у повній мірі зможе навчити підлітка сприймати себе, як невід'ємну частину Вітчизни.

З метою поступового залучення дітей і підлітків до загального українського громадянського простору і було розроблено «Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016 — 2020 роки» (2015 р.). Завдяки цьому документу Українська держава отримала нову повноцінну ДНУЧУ систему національно-патріотичного виховання дітей, у якій було враховано найкращі здобутки української історії, а також надбання і цінності європейської культури.

Метою нашого дослідження є аналіз пріоритетних шляхів виховної роботи з патріотичного виховання в Україні.

Результати дослідження. Сучасним педагогам важливо усвідомлювати, що сьогоднішня школа вирішує актуальні проблеми виховання й соціалізації підлітків в умовах розвитку полікультурного українського суспільства, яке обрало курс розвитку й інтеграції у демократичний європейський простір.

Сучасна українська школа покликана активно культивувати усередині себе ті суспільні цінності й моделі взаємин, що присутні в навколишньому світі школяра, з чим діти й підлітки постійно зустрічаються поза школою, до яких вони повинні бути готові після її закінчення. Не можна, також, не брати до уваги полікультурність і полінаціональність української спільноти. Отже, спільне навчання школярів різних національностей і різного віросповідання в одному класі створює умови для виховання толерантності й поважного відношення до різних світоглядних позицій, виховання патріотизму й громадянської позиції, формування української ідентичності (Савченко, 2000).

Найбільш важливим у розвитку будь-якої держави, його міць і сталість багато в чому залежать від згуртованості людей, від ступеня розвитку

патріотичних якостей його членів: їх поглядів, переконань, інтересів, ціннісних орієнтацій, морально-вольової сфери. Тому, питанням патріотичного виховання дітей і молоді здавна приділялася належна увага.

Про роль і значення патріотичного виховання писав К. Ушинський: « Як немає людини без самолюбства, так немає людини без любові до Батьківщини, і ця любов дає вихованню вірний ключ до серця людини й могутню опору для боротьби з його дурними природними, особистими, сімейними й родовими схильностями». Це особливо підкреслює вітчизняний педагог-дослідник О. Марушій у своїй роботі (Марушій, 2001).

Метою патріотичного виховання є сформованість основ патріотизму як моральної якості особистості, розвиток у особистості високої соціальної активності, громадянської відповідальності, духовності, становлення особистості, що володіє позитивними цінностями і якостями, здатної виявити їх у творчому процесі в інтересах Батьківщини; виховання переконаного патріота, відданого Батьківщині, готового служити їй своєю працею й захищати її інтереси.

Проблему патріотичного виховання школярів розглядаються в чималій кількості наукових праць, методичних розробок педагогів-дослідників. У даному напрямку працюють І. Бех, Т. Ковальова, О. Пентій, Л. Савченко, В. Сухорукова, тощо. У своїх дослідженнях науковці спробували відобразити проблеми, пов'язані з формуванням патріотизму в дітей в умовах загальноосвітньої школи. Інтерес до даної теми обумовлений активізацією останнім часом в Україні роботи з патріотичного й громадянського виховання молоді. У зв'язку з цим було сформовано нові умови і вимоги до роботи педагогів шкільної та позашкільної освіти. Це обумовило можливість безпосереднього впливу вчителів на виховання юних патріотів, сумлінних громадян і обумовило їхню виняткову роль.

Таким чином, значення вивчення системи патріотичного виховання, фундамент якого закладається в родині і у школи полягає в тому, що саме в школі виховання громадянина України розглядається як одне з головних засобів і шляхів національного відродження.

Виділяючи патріотичне виховання в умовно самостійний напрямок виховної роботи, необхідно відзначити його органічний взаємозв'язок з іншими напрямками (трудовим, громадянським, моральним, естетичним, екологічним і іншими видами виховання).

Отже, можна сказати, що патріотичне виховання входить до складу більш організованої системи, виражаючи співвідношення частини й цілого. Це пов'язане з тим, що:

1. Патріотизм, особливо якщо мати на увазі його генезис, виникає й розбудовується як почуття, повільно вступаючи і інтегруючись у соціальні процеси. Тим самим, особистість школяра поступово розвивається і підноситься за рахунок морального збагачення;

2. Розуміння вищого розвитку почуття патріотизму нерозривно пов'язане з його дієвістю. Це в проявляється в активній соціальній діяльності, діях і вчинках, що здійснюються школярами на благо Батьківщини;

3. Патріотизм, як глибоко соціальне явище, являє собою не тільки грань життя суспільства, але й джерело його існування й розвитку. Також, патріотизм виступає як атрибут життєздатності, а іноді й консолідованості соціуму;

Окрім того, за словами І. Ващенко, «фундаментом патріотизму виступає особистість, вищим соціально-моральним завданням, якої є усвідомлення своєї історичної, культурної, національної, духовної й іншої приналежності до Батьківщини як вищого принципу, що визначає зміст і стратегію її життя, виконаної служінню Батьківщині» (Ващенко, 1994).

Аналіз «Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016 — 2020 роки» дозволяє нам вивести імператив, що являє собою почуття патріотизму для наших громадян.

Отже, патріотизм є інтегративною якістю особистості, що включає патріотичні знання, погляди, переконання, патріотичні почуття, поважне відношення до історичного минулого Батьківщини, успадкованих від минулого традицій, емоційно-ціннісного відношення до служіння інтересам України; прагнення відповідати за неї, готовності виконання громадянського обов'язку, допомагати і служити в Збройних силах України; прагнення у своїй діяльності сприяти розквіту своєї держави.

Так, В. Сухомлинський був переконаний, що виховання любові до Батьківщини, глибокого й сильного почуття патріотизму – вища місія й найперше завдання вчителя, вища педагогічна мудрість професії наставника молоді. У розумінні славетного українського педагога патріотичне виховання – основа морального розвитку підростаючого покоління. Він призивав формувати особистісний початок у любові до Батьківщини як міцний фундамент виховання почуття патріотизму. Але це фундамент, за його словами, має починати формуватися також на особистих зв'язках із родиною, рідним краєм. Педагог також зазначав: «Якщо людина не любить хоча б зрідка дивитися на старі світліни своїх батьків, не цінує пам'ять про них, залишену в саду, який вони обробляли, речах, які їм належали, – виходить, він не любить їх (Сухомлинський, 1976).

Отже, не можна стверджувати, що почуття патріотизму знаходиться в

генах людини. Його потрібно плекати, вирощувати у молодого покоління.

Отже, основними принципами у розвитку і формування почуття громадянської відповідальності і патріотизму повинні стати «поступовість» та перехід від «простішого до складного».

У наказах Міністерства Освіти і Науки України «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України» №641 (16.06.2015 р.) і №527 (від 06.06.2022 р.) було визначено основні напрями виховної роботи, і рекомендовано форми її впровадження.

Спираючись на означені документи, можна зробити висновок, що створення системи цілеспрямованої навчально-виховної роботи має на меті формування високоморальних почуттів у майбутнього патріота своєї Батьківщини. Реалізація означеної мети повинна бути реалізованою через уроки предметних навчальних дисциплін («Історія України», «Історія рідного краю», «Українська література», «Українська мова», «Захист України», «Трудове навчання», «Краєзнавство» тощо), а також на заняттях позаурочної діяльності.

Окрім того, необхідно зважати, що саме у старшому шкільному віці діти мають підвищену сприйнятливність, віру в цінність всього, чого вчать і що говорять (не тільки дорослі, але й однолітки), у безумовність і необхідність моральних норм. Пластичність, гнучкість дитячої психіки, їх довірливність, схильність до наслідування й величезний авторитет, яким користується вчитель, розкривають більші можливості для систематичного морального виховання, формування почуття патріотизму й поваги до національних святинь (Сухорукова, 2015).

З огляду на те, що школа є одним з основних інститутів соціалізації і введення у суспільство школярів як громадян, основним її завданням, особливо для учнів старших класів, повинно стати формування у школярів ціннісно-зорієнтованого фундаменту.

Отже, в процесі формування гідних членів українського суспільства, необхідно під час занять враховувати багато аспектів, що було проголошено у «Законі про Освіту». Це виховання взаємоповаги, громадянських почуттів, патріотизму, відповідальності особистості та захист і розвиток національних особливостей, традицій і цінностей українського народу (ст.3.2, ст.6, ст.7.1, 7.4).

Аналізуючи Лист МОН України від 16.06.2019 року «Про національно-патріотичне виховання у закладах освіти», можна виділити наступні цілі і завдання реалізації патріотичного і громадянського виховання у школі:

Освітні завдання:

1. Збудження інтересу до Батьківщини через накопичення знань про події, що відбувалися на території рідного краю, про народ що проживає на цій

території, про відношення з сусідніми народами і національностями, про історичну і культурну національну спадщину;

2. Формування елементарних уявлень про історичне минуле свого краю, регіону, його сучасний стан і перспективи розвитку в контексті інтеграції українського суспільства і держави у європейську спільноту;

Виховні завдання:

1. Виховання поваги до національних традицій свого й інших народів, толерантності, культури міжособистісного й міжнаціонального спілкування, дбайливого відношення до матеріальних і духовних багатств рідного краю, свідомого відношення до патріотизму і усвідомлення себе як громадянина України.

2. Створення педагогічних умов для позитивної етнічної, регіональної й культурної ідентифікації школярів.

3. Самовизначення й самореалізація учнів в актуальні для середнього й старшого шкільного віку соціальних ролях (помічник для своїх батьків, гідний член суспільства, помічник-волонтер, майбутній захисник України).

Розвивальні завдання:

1. Формування елементарних умінь працювати з різноманітними джерелами інформації для локалізації фактів регіональної історії й культури в часі, просторі.

2. Формування вмінь для критичного відношення і змоги оцінити і проаналізувати факти національного минулого й сьогодення, проблеми збереження й розвитку історико-культурного потенціалу нашої держави.

Виходячи з означених завдань і цілей, можна зробити висновок, що для при формуванні предметної області почуття патріотизму і громадянської позиції необхідно відбирати такі факти й поняття, що сприятимуть формуванню патріотичних почуттів, розширенню кругозору і створювати умови для позитивної національної, релігійної й культурної самоідентифікації українських школярів: найдавніша історія України, історія регіону (міста, області); видатні персоналії, що прославили свій край і Вітчизну; знання культурних особливостей свого регіону і місцевості, до представників інших національностей і їх культурних традицій, повага до них як умова життя в багатонаціональному світі тощо.

Із блоку завдань патріотичного виховання випливає необхідність інтеграції з освітнім процесом. Одним з шляхів його здійснення має стати наповнення новим змістом такої дисципліни, як «краєзнавство». Це буде сприяти найбільш повному здійсненню дидактичних принципів: від простого до складного, науковості, доступності, наочності, активності, свідомості, зв'язки теорії із

практикою.

Методично правильне використання вчителями на уроках місцевого матеріалу розбудовує в учнів логічне мислення, забезпечує чуттєво-емоційний розвиток, відкриває широкі можливості для патріотичного, морального й естетичного виховання; сприяє формуванню свідомого, діючого відношення до навколишнього світу (Сухомлинська, 2010).

Місцевий матеріал має велике виховне значення. Здобутий методом спостережень і самостійних робіт учнів, такий матеріал може оживити процес виховання на уроці й зробити його цікавим, допоможе осмислити нові наукові поняття, змінити якісну характеристику знань і забезпечити зв'язок навчання з життям.

Окрім місцевого матеріалу, великий виховний потенціал патріотичного виховання проявляється у сьогоденні. Сучасні українські діти спостерігають, а, іноді, беруть посильну участь у допомозі ЗСУ, а також людям, постраждалим від російської агресії.

Водночас, школярі знайомляться зі славними сторінками історії нашої Батьківщини на уроках. Таким чином, діти приходять до думки, що визвольнича війна підсилює патріотичні почуття людини. Відступають дрібні турботи, головним стає захист Батьківщини.

Висновки. Як відомо, патріотизм не закладений у генах, це не природна, а соціальна якість. Ця якість не успадковується, а формується. І саме в родині закладається соціокультурний простір, де здійснюється наступність поколінь, соціалізація й культурний розвиток дітей. Він містить у собі передачу сімейних цінностей і стереотипів поведінки. Тому, необхідно впроваджувати також роботу з батьківською громадськістю, спрямовану на формування сприятливого середовища в родині, необхідного для адекватного засвоєння ціннісних, етичних і значеннєвих аспектів предметної області патріотичного виховання. Це пояснюється тим, що формування національно-громадянської культури школярів, патріотизму й поваги до вітчизняних традицій не може бути однобічним і ізольованим у рамках школи, а тим більше в рамках одного навчального предмета. Шкільна й сімейна «політика» повинні максимально збігатися в цьому напрямку.

Отже, необхідно будувати нову лінію вивчення з формування патріотичного і громадянського почуттів у учнів. Це сімейні цінності й сімейні традиції, культура рідного краю. І завершуватися повинна ця лінія формуванням основ морально-патріотичної культури молоді та сприйняттям загальнолюдських і європейських цінностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про освіту» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, №38-39, ст. 380). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2015-2019 рр., затверджена на колегії МОН України 26 березня 2015 року.
3. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. URL: <https://osvita.ua>.
4. Стратегія національно-патріотичного виховання (Указ Президента України від 13 травня 2019 року № 286/2019 року.). URL: <https://imzo.gov.ua/osvita/pozashkilna-osvita-ta-vihovna-robota/natsionalno-patriotichne-vihovannya-ditey-ta-molodi>.
5. Бех, І. Д. (2003). Виховання особистості: У 2 кн. Київ: Либідь, Кн.1: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади.
6. Бех, І. Д., Чорна, К. (2009). Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Львів: Світ виховання.
7. Ващенко, Г. (1994). Виховний ідеал. Полтава : Полтавський вісник.
8. Марушій, О. (2001). Шляхи активізації патріотичного виховання в школі. *Рідна школа*, № 5, 22–24.
9. Пентій, О., Новосьолова, І. (2015). Виховання патріотично налаштованої особистості школяра. *Вихователь-методист*, № 8, 16–21.
10. Савченко, Л. В. (2000). Патріотичне виховання як важливий чинник формування національної гідності школярів. *Вісник Черкаського державного університету ім. Б. Хмельницького. Сер. Педагогічні науки*, Вип.18, 77–80.
11. Сухомлинська, О. В. (2010). Патріотизм як цінність: погляд на історію і сьогодення. *Шлях освіти*, 186–194. URL: <http://www.novadoba.org.ua/data/metod/suhoml.html>.
12. Сухомлинський, В. О. (1976). Вибрані твори. В 5-ти т. Т.1. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості. Духовний світ школяра. Методика виховання колективу. – Київ.
13. Сухорукова, В. М. (2015). Як виховати патріота. Харків: Вид-во «Ранок».
14. Теоретичні основи педагогіки. (2001). Курс лекцій. Підручник для студентів. Під ред. Вишневського О. Дрогобич: Відродження.

PATRIOTIC EDUCATION OF HIGH SCHOOL STUDENTS: WAYS AND PROSPECTS

Liudmyla Tsybulko

Professor, Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor of the Department of Pedagogy
SHEI “Donbass State Pedagogical University”

Dnipro, Ukraine

ORCID ID 0000-0003-1201-3215

luda.czibulko@gmail.com

Oleksii Biletskyi

Associate Professor, Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor of the Department of Pedagogy
SHEI “Donbass State Pedagogical University”

Dnipro, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-8978-2218
sovestalex@gmail.com

Maksym Roganov
Candidate of Pedagogical Sciences,
Lecturer at the Department of Informatics of the Public
Educational Institution “Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy”
of the Kharkiv Regional Council
Kharkiv, Ukraine.
ORCID 0000-0001-6488-8692
maxipro1987@gmail.com

Abstract. The article analyzes the main problems of forming a sense of patriotism among modern high school students. The relevance of this study is caused by an exigency to form a sustainable system of patriotic and civic education. The reason for this was the events that began in 2013 and continued during the Russian aggression in Ukraine.

The article discusses the role and contribution to the progress of the general education system by pedagogues-researchers such as I. Bekh, O. Marushii, O. Pentii, L. Savchenko, and others. The article examines their studies from the standpoint of the role and importance of patriotic education, and the formation problems of patriotism among children and youth.

The article’s purpose is to search and analysis of priority ways of educative work for patriotic education. Based on the analysis of state documents in the field of general education during recent years (“Strategy of national patriotic education among Children and Youth for 2016-2020” (2015), “Strategy of national patriotic education” (2019), “Concept of national patriotic education among children and youth” (2015), etc.), the main tasks (educational, educative, and evolutive) were defined regarding the development of the patriotic education system and the solid base for the formation of the schoolchildren's civic position.

The main focus of this article is on the educative work among high school students, that is to say, a children’s social group which can become a support for all Ukrainian community shortly. The article highlights the educational role of family values and local material (history of the native region, family and local traditions). In view of the importance of such material, the authors point out to fill the educational discipline as “a study of local lore” with appropriate educational and educative content.

Conclusion. The authors emphasize that patriotism is not an inherited property of humanity, but a trait that must be cultivated. The sense of patriotism, civilian honor, and responsibility in Ukrainian society should be introduced through family “politics”, school educative work, and support of all social groups of the state’s population. Therefore, all Ukrainian society should be involved in this educative work. New perspective vectors were set to “birth” worthy members of society through the central state documents.

Key words: patriotic education; civic stand; educational tasks; local material; family values; civil feat.

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy “Pro osvitu” (Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2017, №38-39, st. 380). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
2. Kontseptsiia natsionalno-patriotichnoho vykhovannia ditei ta molodi na 2015-2019 rr., zatverdzhena na kolehii MON Ukrainy 26 bereznia 2015 roku. [in Ukrainian].

3. Pro zatverdzhennia Kontseptsii natsionalno-patriotichnoho vykhovannia ditei i molodi, Zakhodiv shchodo realizatsii Kontseptsii natsionalno-patriotichnoho vykhovannia ditei i molodi ta metodychnykh rekomendatsii shchodo natsionalno-patriotichnoho vykhovannia y zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh. URL: <https://osvita.ua>. [in Ukrainian].
4. Stratehiia natsionalno-patriotichnoho vykhovannia (Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 13 travnia 2019 roku № 286/2019 roku.). URL: <https://imzo.gov.ua/osvita/pozashkilna-osvita-ta-vihovna-robot/natsionalno-patriotichne-vihovannya-ditey-ta-molodi>. [in Ukrainian].
5. Bekh, I. D. (2003). *Vykhovannia osobystosti: U 2 kn.* Kyiv: Lybid, Kn.1: Osobystisno-orientovanyi pidkhid: teoretyko-tekhnologichni zasady. [in Ukrainian].
6. Bekh, I. D., Chorna, K. (2009). *Prohrama patriotichnoho vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi.* Lviv: Svit vykhovannia. [in Ukrainian].
7. Vashchenko, H. (1994). *Vykhovnyi ideal.* Poltava : Poltavskiy visnyk. [in Ukrainian].
8. Marushii, O. (2001). Shliakhy aktyvizatsii patriotichnoho vykhovannia v shkoli. *Ridna shkola*, 5, 22–24. [in Ukrainian].
9. Pentii, O., Novosolova, I. (2015). *Vykhovannia patriotichno nalashtovanoi osobystosti shkoliara. Vykhovatel-metodyst*, 8, 16–21. [in Ukrainian].
10. Savchenko, L. V. (2000). Patriotichne vykhovannia yak vazhlyvyi chynnyk formuvannia natsionalnoi hidnosti shkoliariv. *Visnyk Cherkaskoho derzhavnogo universytetu im. B. Khmelnytskoho. Ser. Pedagogichni nauky*, 18, 77–80. [in Ukrainian].
11. Sukhomlynska, O. V. (2010). Patriotyzm yak tsinnist: pohliad na istoriiu i sohodennia. *Shliakh osvity*, 186–194. URL: <http://www.novadoba.org.ua/data/metod/suhoml.html>. [in Ukrainian].
12. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Vybrani tvory. V 5-ty t. T.1. Problemy vykhovannia vsebichno rozvynenoi osobystosti. Dukhovnyi svit shkoliara. Metodyka vykhovannia kolektyvu.* Kyiv. [in Ukrainian].
13. Sukhorukova, V. M. (2015). *Yak vykhovaty patriota.* Kharkiv: Vyd-vo «Ranok». [in Ukrainian].
14. *Teoretychni osnovy pedahohiky. (2001). Kurs lektsii. Pidruchnyk dlia studentiv. Pid red. Vyshnevskoho O. Drohobych: Vidrozhennia.* [in Ukrainian].

Матеріали надійшли до редакції
30.04.2023 р.